

KOVÁCS ESZTER

ÁLLAMPOLGÁRSÁG ÉS SZAVAZATI JOG HATÁSA A NEMZETI IDENTITÁSRA

Szabolcs Pogonyi: *Extra-territorial Ethnic Politics, Discourses and Identities in Hungary*, Palgrave Macmillan, London, 2017, 200 oldal

Pogonyi Szabolcs a Central European University Nationalism Studies programjának professzora. Doktorátusát filozófiából szerezte, doktori értekezését Charles Taylor komunitárius politikai filozófiájából írta. Tudományos tevékenysége azonban már közel 10 éve hangsúlyosan a nacionalizmus, és kivált a transznacionális nemzetépítés témakörei irányába tolódott. Itt bemutatott könyve lényegében az elmúlt hat év e témában végzett kutatási eredményeinek szintézise.

A könyv a 2010 utáni extraterritoriális magyar nemzetépítés okait és következményeit elemzi, kiemelten a magyarországi lakóhely nélkül megszerzhető (a hétköznapi szóhasználatban kettős állampolgárságként emlegetett) állampolgárság és szavazati jog intézményeire koncentrálva. A kötet a bevezetővel (1.) és az összegzéssel (6.) együtt hat fejezetből épül fel.

A második és harmadik fejezet európai kitekintést nyújt a nemzetépítés, kiváltképpen pedig a külhoni állampolgárság szabályozásának 1990 utáni alakulásáról. A második fejezet a posztkommunista térség rendszerváltozások utáni nemzetpolitikai fordulópontjairól és trendjeiről ad összefoglalást. A fejezet arra – a szakirodalomból már ismert – érvelésre van felfűzve, hogy a régió legtöbb országa esetében az államhatárok nem fedik a nemzeti/etnikai határokat, így a demokratikus fordulat után szinte törvényszerű volt, hogy a határon túl élő „rokonok” (*kin communities*) védelmét az anyaországok fontos szempontnak tekintik különböző politikáikban. A külföldön élő kisebbség anyaországi támogatásának egyik leggyakoribb formája az állampolgárság kiterjesztése lett, Pogonyi ugyanakkor rámutat arra, hogy a kettős állampolgárságot lehetővé tevő törvények motivációi sok esetben jóval túlmutatnak a kisebbségvédelmi szempontokon. A szerző hoz példákat arra, hogy a kettős állampolgárság és a külhoni állampolgárok szavazati joga bizonyos anyaországok esetében sokkal inkább geopolitikai pozícióerősítésről vagy szavazatszerzésről szól, semmint a kisebbség érdekeinek érvényesítéséről. A fejezet fontos, és egyben a későbbi, 2010 utáni magyar helyzethez is kapcsolható konklúziója, hogy az állampolgársági szabályozások és egyéb nemzetpolitikai intézkedések nem mutatnak teljes korrelációt az államközi és/vagy etnikai konfliktusokkal; egyrészt az ilyen politikákból eredő feszültségek ál-

talában csak diplomáciai szinten jelentkeznek, másrészt súlyos konfliktusok olyan helyeken is eszkalálódnak, ahol a kettős állampolgárság nem adott.

A harmadik fejezet a kortárs európai preferenciális állampolgársági szabályozás áttekintéséről szól. Rámutat arra az ellentmondásra, hogy noha az európai normák az egyes államoktól befogadó állampolgári szabályozást várnak el (amely a bináris polgári vs. etnikai állampolgárság-értelmezésben a polgárinak feleltethető meg), ily módon biztosítva, hogy etnikai alapon nem zárhatóak ki például a bevándorlók a befogadó ország állampolgári közösségéből, ez az inkluzivitásra való törekvés egyben teret biztosított a „kifelé”, azaz az államhatáron kívül is befogadó, etnikailag preferenciális állampolgársági szabályozásoknak (amely a bináris kategóriában az etnikai koncepciót jelentené), így végsősoron lehetővé tette a szelektív állampolgársági politikákat. Pogonyi ugyanakkor rámutat, hogy az „etnikailag” preferenciális állampolgársági szabályozások nem szükségszerűen etnikai alapon szelektálnak: a könnyített állampolgárság-szerzés bizonyos esetekben semmilyen etnikai kritériumot nem támaszt, gyakran megelepszik például egy távoli felmenő állampolgárságának bizonyításával, és sokszor nyelvismeretet sem vár el a kérelmezőtől. A fejezet gondolatmenete ezáltal arra is ráirányítja a figyelmünket, hogy az „etnikai alapú állampolgárság” megfogalmazás valójában igen pontatlan.

A kötet negyedik fejezete tér rá a magyar esettanulmány bemutatására. Elsőként a 2010 előtti magyar nemzetpolitika főbb motívumait mutatja be a szerző, fő fókuszba a státustörvényt állítva. Majd a 2010 utáni időszak transznacionális politikája következik, ahogy a korábbi fejezetekben, úgy itt is a külföldi állampolgársággal és szavazati joggal a középpontban. A szerző ebben a fejezetben két fő állítást igyekszik alátámasztani. (1) Az állampolgárság és szavazati jog kiterjesztése a határon túli magyarokra a Fidesznek önmaga belpolitikai pozícionálása szempontjából volt fontos, sőt Pogonyi érvelésében szinte szükségszerű is, hiszen ezzel a lépéssel a kormánypárt elébe kívánt menni a jobboldalról érkező kritikáknak, ezzel összefüggésben pedig a Jobbik megerősödését kívánta megakadályozni. A fejezet második állítása, hogy (2) az inkluzív állampolgársági politika következménye a határon túli magyar közösségek számára – a politikai kommunikációval ellentétben – hosszú távon káros lehet.

A második állítás levezetése különösen érdekes, és nem véletlen, hogy a szerző az egész kötet konklúziójában is visszatér hozzá. Pogonyi úgy érvel, hogy a kettős állampolgárság elérhetővé tétele átalakítja mind az inter-, mind az intraetnikus kapcsolatokat. Azonban a szakirodalmi fősodorról ellentétben a kettős állampolgárság és a szavazati jog következményének nem az állam- vagy etnikumközi kapcsolatok romlását látja, hanem a kisebbségi közösség lakóhely szerinti országában való pozícióvesztését és érdekérvényesítő képességének degradálódását. A szerző bátran szembemegy tehát

azzal a szakirodalmi paradigmával, amely az intenzív *kin-state*-politikák biztonsági kockázatait hangsúlyozza, és figyelmünket a talán kevésbé látványos, ám hosszú távon igen is fontos strukturális átalakulásokra irányítja. Pogonyi állítása az, hogy az intenzív nemzetpolitika gyengíti a kisebbségi közösség transznacionális szerepét: mivel az állampolgárság, a szavazati jog – illetve a magyar esetben az intenzív támogatáspolitikai formák – által a kisebbség egyre inkább részesévé válik az anyaország politikai realitásának, idővel megszűnik számára a kényszer, hogy a lakóhely szerinti országban teljesértékű politikai partneri szerepért és kiterjedt kisebbségi jogokért lépjen fel. Ennek eredményeként azonban a lakóhely szerinti országban valós kisebbségi garanciák híján egyre kiszolgáltatottabb lesz az anyaország felől érkező támogatásoknak.¹

Az ötödik fejezet a szerző empirikus kutatására épül, melyet 2010 után honosodott külföldi magyarok körében végzett azzal a céllal, hogy az állampolgárság-szerzés és a szavazati jog nemzeti identitásra gyakorolt hatását megvizsgálja kvalitatív és kvantitatív módszerekkel. A szerző Romániában, Szerbiában, az Egyesült Államokban és Izraelben készített interjúkat frissen honosodott magyar állampolgárokkal, majd a kvalitatív eredményeket egy online kérdőíves vizsgálattal is megpróbálta operacionalizálni. Az interjúk helyszínválasztását a szerző azzal indokolta, hogy így a lehető legváltozatosabb kontextuális palettát tudta lefedni, hiszen az alanyok között egyaránt vannak EU-tagországban, illetve nem EU-tagországban élő személyek, a nyugati diaszpórán belüli különböző migrációs hátteret pedig az amerikai és izraeli alanyok biztosították.

A változatos háttér megjelenítésétől a szerző azt várta, hogy az állampolgárság-szerzés szimbolikus és praktikus okainak minél több árnyalata ki tud bontakozni a kutatásban. Elismerve, hogy az interjúhelyszínek ezen alapon történő kiválasztása kétségtelenül izgalmas megközelítés, az olvasóban mégis felmerül a kérdés, hogy – ha már nem EU-s országokat vizsgálunk – vajon milyen eredményeket hozott volna az interjúk kutatás ukrajnai magyar állampolgárokkal. Nem mellékes az a megfontolás sem, hogy az állampolgárság és az identitás összefüggései a szerző által vizsgáltakhoz képest milyen változatokat mutatnának Szlovákiában, ahol a szlovák állampolgársági törvény eredményeként igen alacsony azon magyarok száma, akik kérvényezték a magyar állampolgárságot. Ezek a megfontolások érdemben nem csökkentik a fejezet értékét, de a szerző módszertani döntéseit meggyő-

¹ Ez a gondolat persze nem teljesen új, hiszen több magyarországi és határon túli kutató (többek között Bárdi Nándor, Salat Levente, Losoncz Alpár) valamilyen formában már megfogalmazta a 2010 utáni nemzetpolitikai irány valószínűsíthető következményeit a határon túli magyar közösségekre nézve, viszont elméleti szintre emelve és nemzetközi kontextusba ágyazva Pogonyi Szabolcs e kötete, illetve tanulmányai foglalkoznak a kérdéssel elsőként.

zőbbé tette volna, ha az országcsoportokon belüli választásait is részletesen megindokolja.

Az empirikus kutatást bemutató fejezet rendkívül izgalmas, és külön kiemelendő az az alfejezet, amelyben a szerző az interjúk elkészültének hátterét és módszertani megfigyeléseit összegzi. Pogonyi több interjú esetében tapasztalta azt, hogy az alanyok „készültek” az interjúra: vendégül látták otthonukban, fényképeket és emléktárgyakat mutattak neki, vagy nemzeti szimbólumokat tettek a ruhájukra. Ezekből arra a következtetésre jut, hogy sok alany vélhetően az interjú előtt átgondolta, hogy mit szeretne elmondani a témával kapcsolatosan. Bár a szerző ezt nem mondja ki egyértelműen, de ez a módszertani észrevétel fontos lehet a kutatás eredményeinek értelmezésében. Az interjúk kutatás következtetése ugyanis az, hogy a magyar állampolgárság felvételében a szimbolikus, érzelmi okok nagyobb szerepet játszanak, mint a praktikus megfontolások. Ugyanakkor a kvalitatív részt kiegészítő kérdőíves kutatás árnyalta ezt a következtetést azzal, hogy megmutatta: a szimbolikus és instrumentalista okok korrelációt mutatnak egymással, vagyis minél nagyobb a szimbolikus jelentősége a magyar állampolgárságnak, annál nagyobb a praktikus vonzereje is. Az interjúk kissé színpadias jellege magyarázatot adhat arra, hogy ez az összefüggés miért csak a kvantitatív elemzésből derült ki egyértelműen.

Az ötödik fejezet olyan tekintetben hiánypótló kutatásnak tekinthető, hogy Pogonyi Szabolcs az állampolgársággal és külföldi szavazati joggal foglalkozó kutatásokba egy új megközelítést hoz be. A téma vizsgálata ugyanis meghatározóan makroszinten, politikatudományi keretben történik. Ezzel szemben a könyv vállalkozik arra, hogy a kettős állampolgárság és szavazati jog következményeit antropológiai és szociológiai szempontból is megvizsgálja. Bár maga a fejezet mind módszertanában, mind mondanivalójában a könyv egészének gondolatmenetétől és fókuszától kicsit elkanyarodik, mégis az az olvasó érzése, hogy a legizgalmasabb rész maradt volna ki a kötetből, ha ez az empirikus vizsgálat nem került volna bele.

Pogonyi Szabolcs könyve nagyon fontos munka azon kutatók számára, akik a közép-európai nemzetpolitikák, határon átnyúló nemzetépítési stratégiák elemzésével foglalkoznak, és akik a 2010 utáni magyar történelemet ezen a területen mind önmagában, mind nemzetközi kontextusban is érteni szeretnék. A szerző logikusan és meggyőzően érvel meglátásai mellett, és igen gazdag nemzetközi és hazai szakirodalmi merítésben helyezi el saját érvrendszerét és gondolatmenetét. A címmel ellentétben a kötet első két fejezete ugyan nem Magyarországról szól, de az alapos nemzetközi kitekintés a szerző által vállalt feladat teljesítéséhez elengedhetetlen. A könyv egész biztosan fontos forrásanyag lesz a kortárs nacionalizmussal foglalkozó kutatásoknak, egyetemi kurzusoknak.